

KUR'ÂN TİLAVETİNDE TECVİD'İN GEREKLİLİĞİ VE LAHN (OKUYUŞ HATALARI)

Ömer ASLAN*

Anahtar kelimeler: Kur'ân, tilavet, tecvîd, lahn.

ÖZET

Her okuma metni gibi Kur'ân tilavetinin de kendine özgü bir takım kuralları vardır. Daha sonraki dönemlerde sistemleşerek tecvîd ilmi altında toplanan bu kurallar, teknik olarak olmasa da pratik olarak Hz. peygamber döneminde mevcut idiler. Bunlara uyulmadan yapılan bir okuyuş tarzı kıraatte lahne, yani yanlış okumaya sebebiyet vereceğinden, aslına uygun bir Kur'ân tilaveti için, tecvîd kurallarına uymak gerekmektedir.

SUMMARY

Like the every text there are some rule for the reading Qur'an. There rules which sistematiced and collected under the name of "tecvîd" were existed as tecnichally in the priodof time Prophet. Those rules of tecvid are needed for the reading Qur'an, without there rules caused to the "lahn", i.e the wrong reading.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, hem lafız hem de manasıyla ilahi bir kitaptır. Bu nedenle onun anlamı kadar, lafzı da çok büyük bir önem taşımaktadır. Kur'ân tarihine bakıldığında onun kayıt ve yazıya geçirilmeden önce, tilavet edilmek suretiyle muhataba sunulmuş olduğu karşımıza çıkacaktır. Zira, kayıt altına alınması gereken herhangi bir şeyin, böyle bir işleme geçilmeden önce seslendirilmesi söz konusu olacağından, Kur'ân da önce tilavet edilmiş, sonra da vahiy katipleri tarafından kayda geçirilmiştir.¹ Bu durum onun en az yazılması ve kayıt altına alınması kadar okunmasının da lüzümlü olduğunu ortaya koymaktadır.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğr. Gör. Dr.

¹ Bkz., Buharî, Fezâilu'l-Kur'ân, VI, 99-100; Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr**, Beyrût, tsz., I, 6; Ayrıca, Hz. Ömer'in müslüman olma aşamasında, kızkardeşinin evinde Kur'ân'dan yazılı sayfalara rastladığı konusunda bkz. Muhammed Abdulmelik b. Hişam, **Sîretü'n-Nebî**, (thk: Muhammed b. Muhyiddin Abdulhamid), Dâru'l-Fikr, 1981, I, 366; Muhammed Hamidullah, **Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, İstanbul 1993, s.43; M.Kemal Atik, "**Ayet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi**", EÜİFD, sy.6, Kayseri 1989, s.201-205; Halis Albayrak, "**Kıraat Sorunu**", Dinî Araştırmalar, sy.11, Ankara 2001, IV, 27;

Hız. Peygamber, Kur'ânı Cebrail'den aldığı gibi okumuş ve sahabelerine de aynen kendi okuduğu gibi okumalarını tavsiye etmiştir.² Nitekim Kur'ân yazılmak, hıfzedilmek/ezberlenmek ya da yüzünden tilavet edilmek suretiyle eksiksiz bir şekilde indiği dönemden bugüne kadar gelmiş ve böyle de devam edecektir. Bu noktadan hareketle, onun kayıt altına alınması için yazı tekniklerine, hıfzedilebilmesi için ezberleme tekniklerine, düzgün ve güzel okunabilmesi için de, tilavet yöntem ve tekniklerine ihtiyaç duyulacağı bir gerçektir.

Arapça bir dille inen Kur'ân-ı Kerim'in,³ hem yazım/ımla, hem de tilavet açısından bir takım kurallar taşıdığı bilinmektedir. Dil açısından tamamen Arapça gramer kurallarını taşıdığı söyleyebileceğimiz Kur'an'ın, tilavetinde de tertile riayet edilmesi istenmektedir.⁴ Bu çerçevede tertilin (tertilden kaynaklanan tecvîd kurallarının) ihlal edilmesi durumuna kıraat ilminde "lahn" adı verilmektedir. Hal böyle olunca, Kur'ân tilavetinde tertil/tecvîd tekniklerinin ve bunlara uyulmaması durumunda ortaya çıkacak olan lahn'in ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir. Diğer yandan herhangi bir metnin düzgün okunabilme sorumluluğundan ziyade, Kur'ân tilavetinin kul ile Allah arasında bir ibadet boyutunun bulunması da, Kur'ân'ı düzgün okuma ve hata yapmama tekniklerinin iyice bilinmesi gereğini ortaya koymaktadır.

İleride de işaret edileceği gibi tecvîd kuralları, Kur'ân'ın okunmaya başladığı anda da pratik olarak mevcuttu. O dönemde her ne kadar bu kurallar, sistematik olarak mevcut olmasalar da, uygulama olarak kullanılmakta idiler. Kur'ân'ın ilk olarak okunmaya başladığı dönemlerde tecvîd kurallarına uyulmakla birlikte, başlangıçta tecvîd ilmi diye bir şey söz konusu değildi. Tecvîd sözcüğü ilk olarak; "Kur'ân'ı tertil ile oku" ayetinde yer alan tertil kelimesine, Hz. Ali'nin; "buradaki tertilden maksat, Kur'ân'ın tecvîdidir."⁵ demesi ile kıraat literatüründe yer almaya başlamıştır.

Tecvîd kavramının kıraat literatüründe yer alması, Kur'ân tilavetinde uygulanan kuralların daha sonraki aşamada, bu isim altında toplanmasına neden olmuştur. Hal böyle olunca, Kur'ân okuma tekniklerinin tedvîn edilmiş olduğu ilme, tecvîd ilmi adı verilmiştir.

Buna göre Kur'ân tilavetine konu olan tecvîd (تجوید) kelimesi, lügat yönünden, "bir şeyi iyi, güzel, hoş yapmak ve süslemek"⁶ anlamlarına gelen "cevvede" (جود) kalıbından bir mastardır. İstilahî açıdan ise tecvîd; "harflerin mahreç ve sıfatlarına riayet ederek, Kur'ân-ı Kerîmi güzel okumaktan bahseden bir ilimdir."⁷ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanıma paralel olarak tecvîdin, değişik kaynaklarda

Abdurrahman Çetin, "Kur'ân Kıraatına Yönelik Oryantalist Yaklaşımlar", Marife, yıl 2, sy.3, Konya 2003, s.66-67.

² Buhârî, Tevhîd, 52; Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 7, 8; Müslim, Salâtu'l-Müsafirîn, 244-245; Ebubekir b. Mücahid, **Kitabu's-Seb'ati fi'l-Kıraât**, Kahire, tsz., s.50-52.

³ Yûsuf, 12 / 2; Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 2.

⁴ Müzzemmil, 73 / 4.

⁵ Cezerî, **en-Neşr**, I, 209.

⁶ Cezerî, **et-Temhîd fi İlmî't-Tecvîd**, (thk:Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1985, s.9; el-Mirza Muhsin âl-i Uşfûr, **et-Tibyân fi Tecvîd'i'l-Kur'ân**, yy., tsz., s.10; Asım Efendi, **Kâmûs Tercemesi**, İstanbul 1886, I, 1110.

⁷ Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Katip Çelebi, **Keşfu'z-Zunûn**, Beyrût, tsz., I, 353.

yer alan⁸ diğer tanımlarını göz önüne alarak şu şekilde bir tanım yapmamız da mümkündür:

Tecvîd; sıfat-ı lazime ve sıfat-ı arızaları yönünden tüm harflerin hakkını vererek, Kur'ân-ı Kerimi okuma yöntemlerini teorik olarak öğreten ilmin adıdır. Hal böyle olunca, bu kurallar bütününe tecvîd ilmi, bu yöntemleri pratik olarak uygulamaya da tertîl (tecvîd ile okuma) diyebiliriz.

Tecvîd ilminin konusu Kur'ân'dır.⁹ Kur'ân'dan maksat da, onun harfleri ve harflerinden oluşan kelimeleridir. Nitekim bazı kaynaklarda, tecvîdin konusunun Kur'ân'ın harf¹⁰ ve kelimeleri¹¹ olduğunun ifade edilmesi de, bu duruma işaret etmektedir. Konu itibariyle, tamamen harflerin mahreç ve sıfatları hususunu ele almakla birlikte, kelimelerin harflerden müteşekkil olması hasebiyle, tecvîd'in lafız yönünden kelimeyi de konu edindiği söylenebilir.¹² Nitekim, tek başına bir harfin sıfat ve mahrecinin, tilavete bir katkısı olmadığından, tecvîd'in harfi konu etmesinin, kelime bünyesinde olması daha uygun olacaktır. Dolayısıyla, Kur'ân lafızlarını meydana getiren harflerin mahreç ve sıfatları tecvîd ilminin konusunu teşkil etmektedir.

Bu çerçevede tecvîd, harfi konu etmekle birlikte aslolarak, onun sadece bu yönünü değil, aynı zamanda kelime içerisindeki fonetik yapısını ele almaktadır. Nitekim, her türlü yanlış okuyuştan uzak tutularak, harflerin kelime içerisindeki fonetik yapısını muhafaza etmek ve Kur'ânı tertîl ile okumak da tecvîd'in gayesini oluşturmaktadır.¹³

Bu bilgiler doğrultusunda, tecvîd ilmi adı altında toplanan Kur'ân okuma tekniklerinin, özüne uygun bir Kur'ân okuma biçiminden doğduğunu söylememiz mümkündür. Netice itibariyle, yazı dili bakımından bellibaşlı gramer kurallarını taşıyan Kur'ân'ın, tilavet/oku(n)ma dili yönünden de taşıdığı kurallar bütününe tecvîd diyebiliriz. Bu yönüyle Kur'ân açısından grameri hatta/yazıya benzetirsek, bu manada tecvîd de Onun seslendirilip tilavet edilmesini ortaya koymaktadır. Zira herhangi bir okuma eylemi için, her şeyden önce iki temel olguya ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan biri yazı, diğeri ise sestir. Okuma eyleminin, yazı ilkeleri bakımından karşılığına gramer adı verildiği gibi, Kur'ân açısından bunun seslendirilme (tilavet) kurallarını da, tecvîd kavramı altında mütalaa edebiliriz.

Kur'ân Tilavetinde Tecvîd'in Gerekliliği

Kur'ân'ın sıradan bir Arapça metni olmayıp Allah kelamı olması, öteden beri Müslüman bilim adamlarını özellikle de Kur'ân tilavetiyle meşgul olan kıraat alimlerini, Kur'ân'ın belli kurallara göre okunması gerektiği fikrine sevk etmiştir. Kur'ân'ın belli kurallara göre okunmasını gerekli kılan unsur, onun sadece Allah kelamı olması

⁸ Cezerî, **en-Neşr**, I, 210-213; Eskicizâde Seyyid Ali b. Hüseyin, **Terceme-i Dürr-i Yetim**, yy., tsz., s.2; Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, **el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrût 1993, I, 314; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, İstanbul 1991 s.163-165; Necatî Tetik, **Bşlangıçtan IX. Hicrî Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi**, İstanbul 1990, s.23.

⁹ Muhammed Mekki, **Nihayetü Kavli'l-Müfid fî İlimi't-Tecvîd**, Kahire 1308, s.13.

¹⁰ Veliyyüddin Muhammed b. Abdillâh et-Tebrizî, **Tecvîd-i Edaiyye**, yy., tsz., s.1. (Bu eser, Muhammed b. Ali el-Birgivi'nin "**Dürrü Yetim**" adlı eseri içerisinde yer almaktadır. s.32.)

¹¹ Muhammed Mer'âşî (Şaçaklızâde), **Cuhdü'l-Mukill**, Konya 1288, s.4'ten naklen: Karaçam, 165.

¹² Bkz., el-Mirza Muhsin Âl-i Usfûr, **et-Tibyân fî Tecvîdi'l-Kur'ân**, yy., tsz., s.11.

¹³ Bkz., el-Mirza Muhsin, s.11; M. Ali Sarı, **Kur'ân-ı Kerimi Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları**, yy., tsz., s.38.

değildir. Kur'ân'ın lafız ve nazmı ile birlikte mütalaa edilmiş olması da bunda etkili olmuş olabilir. Bunlara ilaveten galat, yani kural dışı okuyuşların manayı olumsuz yönde etkileyeceği yolundaki endişeler de, Kur'ân tilavetinde bir takım kuralların oluşturulmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Kur'ân, kendinden bahsederken, bir taraftan dilinin Arapça olduğunu, diğer yandan da, tertîl ile okunması gerektiğini ifade etmektedir. Bu durum da onun, belli başlı kaideler çerçevesinde okunmasının zorunlu olduğunu göstermektedir. Ayrıca sıradan bir metin olmaktan öte, onun ilahî bir kelim olması da, belli kriterlere göre okunmasının dînî gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Herhangi bir metnin bile belli kurallar çerçevesinde okunması gerektiği bilinmektedir. Çünkü, anlatılmak istenen şeyin, daha düzgün bir şekilde anlaşılabilmesi için, bazı kurallara riayet etme zorunluluğu vardır. Nitekim geride de ifade edildiği gibi, nasıl ki güzel bir yazı/metin için bir takım gramer kuralları gerekli ise, güzel bir okuyuş için de uyulması gereken bazı kurallar olmalıdır. Bu noktadan hareketle böyle bir hususta herhangi bir ihtilaf söz konusu olmadığından, burada bizi asıl ilgilendiren husus, "Kur'ân'ı herhangi bir gramer kuralına göre okumaktan ziyade, onu tecvîd kurallarına göre okumanın dînî gerekliliği" konusudur.

Kur'ân tilavetinde tecvîd'in gerekli olup olmadığı hususu, zaman zaman zihinleri meşgul edebilmektedir. Hz. Peygamber döneminde tecvîd ilminin henüz tedvîn edilmemiş olması, benzer görüşlerin ortaya çıkmasında en büyük neden olarak kabul edilebilir. Bugün İslam dünyasında mevcûd olan diğer ilimlerin (her ne kadar ismen yok olsalar da) Peygamber döneminde tedvîn edilmemiş olmaları, bunların o gün için hiç olmadıkları anlamına gelmeyeceği gibi, tecvîd ilminin tedvîn edilmemiş olması da, o devirde onun pratik olarak uygulanmadığı anlamına gelmemelidir. Tam aksine önceden pratik olarak uygulamada olan bir şeyin, daha sonra, kapsamlı bir isim altında tedvininin gerekli olmuş olacağını söylemek daha tutarlı olacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber döneminde tecvîd'in teorik olarak mevcut olmaması, onun pratik olarak da olmadığını göstermez. Her ne kadar o dönemde, bugünkü anlamda sistematik bir tecvîd söz konusu olmasa da, şu an kullanımda olan tecvîd kurallarının o günde mevcut olduğunu ifade edebiliriz. Zira, tecvidden maksadın, harflerin mahreçleri ve sıfatları olduğu¹⁴ gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu günkü sistematik tecvidin Hz. Peygamber döneminde pratik olarak mevcut olduğu bir realite olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Peygamber döneminde olmayan şey, Kur'ân tilavetinde tecvîd'in uygulanması değil, Tecvîd kurallarının teorik olarak bir araya getirilip tedvîn edilmemesidir.

Daha sonraki dönemlerde kıraat ilmiyle uğraşan İslam bilginleri, Kur'ân'ın okunduğu kurallara "tecvîd" adını vererek, bu ilmi Kur'ân ve hadis'le delillendirme yoluna gitmişlerdir. Bu çerçevede kıraatle ilgili kaynaklara baktığımızda, Kur'ân'ın tecvîd kurallarına göre okunmasının zorunlu olduğunun Kitap, Sünnet ve icmâ ile sabit olduğunu müşahede etmekteyiz. Nitekim, "Böylece Biz, senin kalbine iyice

¹⁴ Şihabuddîn Ebibekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Beyrut 1997, s.35; İbn Cezerî, *el-Havaşî el-Müfehhome fi Şerhi'l-Mukaddime*, (el yazması), yy., tsz., vrk.5; Ali b. Sultan Muhammed el-Karî, *Şerhu Cezerî*, yy., tsz., s.30; Taşköruzade (Ahmed b. Mustafa), *Mukaddime Şerhi* (Cezerî'nin Mukaddimesi'nin Kenarında), yy., tsz., s.3.

yerleştirmek için O'nu (Kur'ânı) tertîl ile (tane tane, ağır ağır) okuduk."¹⁵ mealindeki ayetin, tilavet yönünden Kur'ân'ın, tecvîd kuralları çerçevesinde inzal olduğuna işaret ettiği belirtilebilirken,¹⁶ "Kur'ânı tertîl ile (tane tane, ağır ağır ve açık bir şekilde) oku."¹⁷ mealindeki ayetin de, O'nun bu kurallara riayet edilerek okunmasının farz olduğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim, her iki ayette geçen "tertîl"den anlaşılması gereken şeyin tecvîd olduğu görülmektedir.¹⁸ Çünkü tertîl, her ne kadar tecvîd anlamıyla Kur'ân'ın tilavetini konu edinse de, neticede varılmak istenen asıl nokta, Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasıdır.¹⁹ Ayrıca ikinci ayette yer alan tertîl" sözcüğünün ne anlama geldiği Hz. Ali'ye sorulduğunda O, şöyle cevap vermiştir: "Tertîl, harfleri tecvîd ile okumak ve vakfları bilmektir."²⁰ Zemahşerî (538/1143) de, ayetin sonundaki "tertîl-ترتيل" kelimesinin, meseleyi te'kîf ederek, Kur'ân okuyan herkesin, tecvîd kurallarına uymalarının zorunlu olduğuna işaret ettiğini bildirmektedir.²¹ Zeccâc (311/923) ise, bu ifade hakkında şu bilgilere yer vermiştir: "Tertîl" ile anlatılmak istenen şey, Kur'ân'ın açık bir şekilde okunması demektir. Kur'ân'ı açık bir şekilde okumak ise, acele hareket etmekle değil, tam aksine Kur'ân'ın tüm harflerinin hakkını tastamam vermekle olur.²²

"Tertîl" ifadesinin geçtiği ayetlerde, tecvîd kavramına yer verilmemiş olması, tertîlden kastın tecvîd olmayıp, lafızlar üzerinde daha sağlıklı düşünme imkanı bulmak ve ayetlerin mefhumunu daha iyi anlamak şeklinde de yorumlanabilir. Bu, doğru ve belki esas kastedilen husus olmakla birlikte, buradan tecvîdsiz bir okuyuşun olabileceği sonucuna varılmamalıdır. Yani, tecvîdi salt lafız süsü olarak algılamamak gerekir. Zira tecvîd, her ne kadar harf ve kelimelerin telaffuzunu konu edinse de, neticede bu durum, mefhumla doğru orantılıdır.²³ Bu noktadan hareketle, aslına uygun olmayan bir okuyuştan, anlatılmak istenene ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle, belki zahiri itibarıyla bu ayetlerin, tecvîdin farz olmasına mesnet teşkil etmeleri konusu bir tartışma konusu olabilir de, neticede bu ayetlerin Kur'ân'ın belli kurallara riayet edilerek okunmasını ifade ettikleri kesindir.

Hadîs kaynaklarına bakıldığında da, Hz. Peygamber'in, hem tecvîd kurallarına uyduğu, hem de uyanları taltif ettiği görülmektedir. O'nun kıraatinin niteliğinden bahseden bir hadis şöyledir: "Katâde şöyle demiştir: Enes'e Hz. Peygamber'in kıraatinin nasıl olduğu soruldu. O da, O'nun kıraati med ederek (harfleri uzatarak) okumaktı. O, bismillâh'ı, er-Rahmân'ı ve er-Rahîm'i med ederek okurdu, diye cevap verdi."²⁴ Kur'ân kıraatinde şöhret kazanmış olan İbn Mes'ûd hakkında da

¹⁵ Furkân, 25 / 32.

¹⁶ Bkz., Ebu İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, Beyrût 1988, IV, 66.

¹⁷ Müzzemmil, 73 / 4.

¹⁸ Tertîl kelimesinin, tecvîd manasını ihtiva ettiğine dair, bkz., en-Nesefî, **Medariku't-Tenzil Hakâiki't-Te'vil**, Beyrût 1989, III, 1882; Zemahşerî, **Keşşâf**, IV, 175; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî, **Tefsîru'l-Maverdî (en-Nüketu ve'l-Uyûn)**, Beyrût, tsz., VI, 126; Zeccâc, **Meâni'l-Kur'ân**, V, 240; **et-Temhîd**, s.48; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, İstanbul 1993, VII, 5427; Necati Tetik, **Cezerî İlaveli Karabaş Tecvidi**, İstanbul 1993, s.13-15.

¹⁹ Bkz., et-Temhîd, 49.

²⁰ en-Neşr, I, 209; Ahmed b. Muhammed el-Mağnisî, **Terceme-i Cezerî**, yy., tsz., s144. (Bu eser, Muhammed b. Ali el-Birgivi'nin "**Dürrü Yetim**" adlı eseri içerisinde yer almaktadır. s.144.)

²¹ Zemahşerî, **Keşşâf**, III, 281.

²² Zeccâc, V, 240.

²³ Geniş bilgi için bkz., Elmalılı, VII, 5427.

²⁴ Buhârî, VI, 112.

Rasûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Kur'ân'ı nazil olduğu gibi taze bir şekilde okumayı arzu ederse, İbn Mes'ûd'un kıraati gibi okusun."²⁵ Bu ifadeler, sıradan her okuyuş tarzının Kur'ân'ın okunuşuna uygun olmadığını ve onun için belli bir tilavet üslûbunun olduğu neticesini vermektedir.

Kur'ân'ın, tecvîd kurallarına göre okunmasının gerekli olduğu konusunu ortaya koyan delillerden birisi de icmâ'dır. Zira Kur'ân, indirilmeye başlandığı günden bu güne kadar aynı okunuş tarzı ile gelmiştir. Hz. Peygamber, ashabına nasıl okumuşsa, onun okuyuş biçimi, belli bir disiplin ile herhangi bir ihtilaf söz konusu olmaksızın bu gün de aynen geçerliliğini devam ettirmektedir. Müslümanlar, Peygamber'e nisbet edilen; "Kur'ânı sizden öncekilerin okuduğu gibi okuyunuz"²⁶ şeklindeki emre riayet etmişlerdir. Kur'ân'ın tecvîdle okunması hususunda icmâ bulunmaktadır.²⁷ Ancak, tecvîdin; medlerin ölçüleri, ihfa, izhar, idğam, lam-ı tağlîz, işmam gibi tali konularındaki farklı uygulamalar, böyle bir icmâyâ aykırılık teşkil etmez. Zira bu noktalarda kıraat imamları arasındaki ihtilaf, tecvîdde değil, konuların uygulama biçimindedir. Dolayısıyla bütün imamlar arasında tecvîd konusu üzerinde bir ittifakın söz konusu olması da, tilavette tecvîdin gerekli olduğu neticesini ortaya koymaktadır.

Verilen bu bilgiler doğrultusunda, Kur'ân tilavetinde tecvîd kurallarına uymanın dînî gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Zira tecvîd kurallarına uymak, Kur'ân lafızlarının özüne sadık kalmanın bir göstergesidir. Tecvîd kurallarına uyulduğu ölçüde, kelamın özü muhafaza edilirken, bu kurallara uymamak da, Kur'ân tilavetinde lahne (hatalı okuyuşa) sebebiyet verecektir.²⁸ Bu durumda hatalı okuyuş lafzı bozacak, bozuk lafız da kelime ya da cümlede kast edilen mananın ya anlaşılmasına, ya da yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir. Böyle olmakla birlikte, bütün tecvîd kaidelerine hangi ölçülerde uyulacağı, ya da bunlara riayet edilip edilmemenin ne gibi sonuçlar doğuracağı zaman zaman zihinleri meşgul edebilmektedir.

Konu hakkında verilen bilgiler tecvîdin lüzumunu ortaya koymakla birlikte, sistematik olarak tecvîd ilminde yer alan bütün kuralların muhteva yönünden eşdeğerde olmaması, bu tür soruların sorulmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin bir aslî med ile fer'î med, bir ihfâ ile kalkale kuralları sistematik tecvîd içerisinde yer alsalar da, netice itibarıyla bunların pratikteki yansımaları aynı değildir. Hal böyle olunca meselenin aydınlığa kavuşması bir zaruret arz etmektedir. Bu noktadan hareketle, lahn konusunu ele alarak meseleyi bu bağlamda değerlendirmenin, bizleri daha sağlıklı neticeye ulaştıracağı kanaatini taşımaktayız.

²⁵ es-Suyûtî, I, 314.

²⁶ Kıraat kitaplarında bu ifade, Hz. Peygamber'e nisbet edilmiş olsa da aslında bunun tabiî alimlerinden Şa'bi'ye ait bir söz olduğu anlaşılmaktadır. Bkz., İbn Mücahid, **Kitabu's-Seb'ati fi'l-Kıraât**, (Dârü'l-Maarif), Kahire, tsz., s.51.

²⁷ Bu husus için ayrıca bkz., Şeyhu'l-İslam Zekeriyya el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyyeti fi İlimi't-Tecvîd**, Dimaşk 1992, s.13-16.

²⁸ Tecvîdin gerekliliği (vücûbiyeti) hususunu, şer'î/fikhî vaciple karıştırmamak gerekir. Tecvîddeki vücûbiyet, tamamen örfî (dilsel) bir gereklilik olup, yerine getirilmesi, dilin yapısını (örfü) muhafaza etmektir. Konu hakkında bilgi için bkz., Taşkôprüzade, s.2.

Lahn (Kur'ân Tilavetinde Okuyuş Hatası)

Kıraat ve tecvid ilmine konu olan lahn kavramının taşıdığı anlam bakımından lügat ve terim olarak iki kısımda ele alınması, meselenin anlaşılması yönünden daha uygun olacaktır. Buna göre, - لحن veya - لحن kipinden türetilen "lahn" kelimesi lügatte; lehçe, dil, teganni, ezgili ses, melodi, sesi güzelleştirmek, makamla okumak, meyletmek, anlatmak, hata etmek, doğrudan sapmak ve sözü gerçek anlamının dışında kullanmak gibi değişik anlamlara gelmektedir.²⁹

Kur'ân-ı Kerim'de bir tek yerde yer alan "lahn" sözcüğünün bu anlamlardan bazılarını içerdiğini müşahede etmekteyiz: "ولتعرّفهم في لحن القول" "Sen onları sözlerinin lahninden tanırdın."³⁰ Bu ayette yer alan lahn sözcüğü daha ziyade; lehçe, dil, ses, söz söyleniş tarzı ve üslubu anlamında kullanılmaktadır.³¹ اقروا القرآن بلحون العرب و اياكم و لحنوا أهل الفسق و أهل الكبائر "Kur'ânı arap lahniyle (makam ve ezgisiyle) okuyunuz. Fısk ve kebâir ehlinin (başka bir rivayette: Yahudi ve Hıristiyanların) ezgili okuyuş biçiminden kaçınınız."³² hadis-i şerifinde de; güzel ses, melodi ve makamla Kur'ân okumak anlamını çağrıştırdığını müşahede etmekteyiz. Bununla birlikte hadiste yer alan, "Kur'ân'ı Arap lahniyle (makam ve ezgisiyle) okuyunuz" kısmı, Kur'ân'ın kendine özgü bir okunuş üslubunun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da her harfin kendine özgü bir fonu/sesi ve her kelimenin bir telaffuz biçiminin olması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim herhangi bir dildeki harf ya da kelimeyi telaffuz etmekteki asıl maksadın, o dildeki ses bilgisine uymak olduğuna dikkat çekilmektedir.³³ Hal böyle olunca, Araplar tarafından nasıl tilavet edilmiş ise, herhangi bir yanlışlık yapmadan Kur'ân'ın o üslupta okunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kıraat ve tecvid ilminde ise; Kur'ân tilavetinde tecvid kurallarına riayet etmemekten doğan okuyuş hatalarına lahn denmektedir.³⁴ Buna göre Kur'ân okurken harflerin irab ve sıfatlarında hata yapmak³⁵ ve usulüne uygun doğru bir okuyuş tarzından ayrılmak lahn olarak isimlendirilmektedir.³⁶

Lahn sözcüğüne verilen anlamlardan yola çıkarsak, birbirinden tamamen farklı anlamların varlığı dikkatlerimizi çekmektedir. Bu kelime, bir taraftan "ezgili ses, melodi, sesi güzelleştirmek ve makamla okumak" gibi, güzel okuyuş biçimlerini hatırlatan anlamlar taşıırken; diğer taraftan da "hata etmek, doğrudan sapmak ve sözü gerçek anlamının dışında kullanmak" gibi, bir metni aslına uygun bir şekilde okumamak, ya da doğru olan bir şeyden saparak onun yanlış anlaşılmasına neden olmak gibi birbirine zıt anlamlar içerdiği müşahede edilmektedir.

²⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XIII, 379; Ragıb el-İsfahanî, *Müfredât*, Beyrût 1992, s.738; Muhammed Esad Hüseyinî, *Virdü'l-Müfid fi Şerhi't-Tecvid (Karabaş Tecvidi'nin Şerhi)*, Sadeleştiren Abdulkadir Dedeoğlu, yy., 1991, s.83; Ali Rıza Sağman, *İlaveli-Yeni Sağman Tecvidi*, İstanbul 1958, s.42; Celaleddin Karakılıç, *Tecvid İlimi*, Ankara, tsz., s.111; Ahmet Madazlı, *Tecvid İlimi ve Kur'ân Kıraatı İle İlgili Meseleler*, Ankara 1985, s.183; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvid İstihlaları*, İstanbul 1997, s.89; Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul, tsz., s.1360.

³⁰ Muhammed, 47 / 30.

³¹ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1993, VI, 4396.

³² Suyûtî, *Camu's-Sağır*, Beyrût, tsz., I, 199; Nüreddin Ali b. Ebibekr el-Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Beyrût 1988, VII, 169.

³³ Bkz., Emrullah İşler, "Ülkemizde Arapçanın Telaffuzunda Yapılan Yanlışlar ve Kur'ân Ayetlerinde Meydana Getirdiği Anlam Kaymaları", G.Ü.Eğt. Fak. Dergisi, sy.1, Ankara 1997, XVII, 6.

³⁴ Suyûtî, *el-İtkân*, I, 314; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları-Tecvid*, İstanbul, tsz., s.129.

³⁵ Karakılıç, 111.

³⁶ Sağman, 42.

Arap lûgatinde bir çok manaya işaret ettiği bildirilen bu kelimenin,³⁷ sözlük yönünden vermiş olduğumuz anlamlara ilaveten daha başka anlamlar taşıyan bir sözcük olduğunu söylememiz de mümkündür. Kur'ân tilaveti bakımından bu kelime; melodi, güzel ses ve makamla Kur'ân okumak anlamlarını taşısa da, biz, burada kelimenin, sadece terim anlamına yer vereceğiz.

Kıraatte olumsuz bir anlam çağrıştıran lahn; Kur'ân'ın harfleri, kelimeleri, harflerin sıfatları, kelimelerin irabı ve kelimenin ifade, telaffuz ve manasını tam olarak yerine getirememekten kaynaklanan hatalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, kelimenin sözlük anlamları dikkate alındığında bu yanlışlığın/hatanın, sadece harflerin sıfatı ve kelimelerin irabındaki eksikliklerden ibaret olmayıp ezgi, musiki, makam vb. şeylerin arızı olarak sese kazandırılmasıyla da oluşabileceğini söylememiz mümkündür.

Kur'ân tilavetinde aslolan, kıraat/okunuş usul ve yöntemlerine uymak olmakla birlikte, her seviyedeki insanın bu kurallara yeterince riayet etmesi mümkün olmadığından, tilavette birbirinden farklı okuyuş hatalarının vuku bulması söz konusu olabilmektedir. Genel olarak bütün kıraat kitaplarına bakıldığında, iki başlık altında incelenen "lahn" konusu hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

1- Lahn-i Celî (الحن الجلى)

"Lahn" ve "celî" sözcüklerinden oluşarak açık, bariz ve net hata anlamına gelen bu terkip, istilâhî açıdan; tilavet kurallarının ihlal edilerek lafızlarda ortaya çıkan hataların, gerek kıraat ilminde mütehassis olan ve gerekse mütehassis olmayan herkes tarafından rahat bir şekilde anlaşılması mümkün olan açık, belirgin ve anlaşılabilir türde yapılan hatalara denilmektedir.³⁸ Başka bir ifade ile sadece işin uzmanları tarafından değil, aynı zamanda belli ölçüde Kur'ân okumasını bilen hemen herkesin anlayabileceği yanlış ve eksik okuyuşlar, bu ad altında ele alınmaktadır.³⁹

Lahn-i celîye tamamen bir tecvîd hatası demek de mümkündür. Zira o, tecvîdin konusu olan harflerin lazımlı sıfatlarında meydana gelmektedir. Bu noktada; harfin zatının/özünün ve cinsinin değişmesi söz konusu olabilmektedir. Harfi mahrecinden çıkarmamak ya da yerini başka bir harfle değiştirmek, harekeyi yanlış okumak, sakin/cezimli harfi harekeli harekeli harfi de sakin okumak ve tabii medleri terk etmek gibi hatalar, lahn-i celîyi oluşturan en belirgin faktörlerdir.

Bu tanımlar çerçevesinde, aşağıdaki hususlarda yapılabilecek hataların, lahn-i celîyi oluşturduklarını söylemek mümkündür:

a- Harfler üzerinde oluşan hatalar: Harfler üzerinde meydana gelen hataları üç kısımda tahlil edebiliriz:

1- Kelimeyi meydana getiren harflerden herhangi birini başka bir harfle değiştirmek (tebdîl) suretiyle oluşan hatalar. Mesela; Tı (ط) harfini dal (د) ya da te harfleri ile (ت)ye (صراط⁴⁰ - صرّات - صرّاد), hı (خ) harfini ha (ح) harfi ile (خلق⁴¹ - حلق), sad (ص) harfini sin (س) harfi ile (سيف⁴² - سيف) değiştirmek gibi.

2- Kelimeyi oluşturan harflerden herhangi birini eksiltmek (tenkîs-i harf) şeklinde meydana gelen hatalar. Özellikle süratli okurken peşpeşe gelen harflerden

³⁷ Muhammed Mekkî, *Nihayetü Kavli'l-Müfid fi İlimi't-Tecvîd*, Kahire 1308, s.23.

³⁸ Mekkî, s.24.

³⁹ Bkz., Tayyar Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, Ankara 1981, s.5.

⁴⁰ Fatiha, 1 / 6.

⁴¹ Felak, 113 / 2.

⁴² Kurayş, 106 / 2.

birini hazfetmek (إذا جاء أجلهم) - إذا جاء أجلهم⁴³ veya tabiî meddi meddetmemek/çekip uzatmamak (يقول الكافر - يقول الكافر⁴⁴) bu şıkka örnek olarak verilebilir.

3-Kelimeyi oluşturan harflere dışarıdan kelime ile alakası olmayan başka bir harf ilave etmek (ziyade-i harf) şeklinde meydana gelen hatalar. Örneğin; kalkale yaparken, kalkale harfinin sonuna hemze getirmek veya tabiî medd üzerinde vakf yaparken (حريرا / اسيرا)⁴⁵ medden sonra bir hemze (ء) veya he (ه)ilave etmek (اسيراء / اسيراء) gibi.

b- Harekelerde meydana gelen hatalar: Harekede hata, kelimenin evvelinde, ortasında veya sonundaki harfin harekesinin farklı bir hareke yahut sükunla değiştirilmesiyle meydana gelmektedir. ⁴⁶الرحمن الرحيم - ماقلت لهم / ماقلت لهم⁴⁷ gibi örneklerde belirtilen değişikliklerde olduğu gibi.

c- Sükunda oluşan hatalar: Sükunda hata, kelimenin orta veya sonunda olan sükunun hareke ile değiştirilmesiyle olur. ⁴⁸رب العالمين - ولا حرمتنا / رب العالمين⁴⁹ gibi örneklerde belirtilen değişikliklerde olduğu gibi.

Lahn-i celf'i meydana getiren hususları ortaya koymak için verilen örneklerde, kelimenin aslının değişmesiyle ortaya çıkan yeni kelimelerde mana bozulsa da bozulmasa da durum aynıdır. Yani, burada aslolan harf, hareke ya da kelimenin özüne uygun olmayan değişikliktir.⁵¹ Nitekim, İbn Cezerî (833/1429)'nin de bu hususu iki kısma ayırdığı bildirilmektedir:

1) Hem manayı, hem de irab ve tecvîd kurallarını bozan hata: Böyle bir durumda lafızda meydana gelen hata sadece kelimenin yapısında bir değişiklik yapmayıp, aynı zamanda manayı da bozmaktadır. ⁵²انعمت - انعمت - انعمت عليهم. Verilen bu örnekte olduğu gibi, bir hareke değişikliği ile farklı sîgaları çağrıştıran zamir, hem manayı, hem de tecvîd ve irab kurallarını ihlal etmiştir.

2) Manayı bozmayıp, irab ve tecvîd kurallarını bozan hata: Böyle bir okuyuş biçiminde mana bozulmayıp, irab ve tecvîd kuralları ihlal edilmektedir. - الحمد لله - الحمد لله gibi. Burada mana bozulmayıp, irab ve tecvid kuralları bozulmuştur. Bu noktadan hareketle yukarıda bilgiler çerçevesinde oluşan hatalar, lahn-i celfi oluşturmuşlardır.⁵²

2- Lahn-i Hafî (الحن الخفى)

"Lahn" ve "hafî" sözcüklerinden oluşarak gizli ve kapalı hata anlamına gelen bu terkip, ıstılâhî açıdan; tilavet kurallarının ihlal edilmesiyle birlikte mananın değişmediği türde ortaya çıkan hatalara denmektedir.⁵³ Lahn-i hafî, harflerin sıfat-ı arızalarında (harflerin yapısında zorunlu olmayıp, tilavet esnasında olması gereken hususlarda) meydana gelen eksikliklerden doğmaktadır. Böyle bir durumda mana

⁴³ Yûnus, 10 / 49.

⁴⁴ Nebe', 78 / 40.

⁴⁵ İnsan, 76 / 8,12

⁴⁶ Fatiha, 1 / 2.

⁴⁷ Mâide, 5 / 117.

⁴⁸ Fatiha, 1 / 1.

⁴⁹ En'âm, 6 / 148.

⁵⁰ İhlas, 112 / 3.

⁵¹ Mekkî, 24.

⁵² Bu konuda bilgi için bkz., Temhîd, 61-63.

⁵³ Mekkî, 24.

bozulmaz fakat, Arap örfüne muhalif bir tarz sergilendiğinden tilavette hata meydana gelir.

Bu tür hataları sıradan herkesin anlaması söz konusu olmayıp, sadece kıraat ve tecvîd ilminde mütehassis olan insanların anlaması mümkündür. Yapılan hatanın anlaşılıp anlaşılmaması bakımından lahn-i hafî de iki kısma ayrılmaktadır:

a- Kıraat ilmi ile alakası olanların anlayabileceği hatalar: Örneğin tilavet esnasında ihfa, izhar, iklab, idğam ve ğunneyi terketmek, ya da bunlardan birini diğerinin yerine kullanmak; kalın (tefhîm) okunması gereken harfi ince (terkîk), ince okunması gereken harfi kalın; kasr⁵⁴ ile okunması gerekeni med,⁵⁵ med ile okunması gerekeni ise kasr ile okumak gibi.⁵⁶ Manayı bozmamak kaydıyla, şeddeleri cezim, cezimleri şeddelemek ve hareke üzerine vakfetmek şeklinde oluşan hatalar da bu grupta ele alınabilir.⁵⁷

Burada önemine binaen özellikle şu hususu vurgulamanın yararlı olacağını düşünmekteyiz: Medlerin mertebelerinde yapılabilecek bir yanlışlık, lahn-i hafîyi doğururken; aslî/tabîî med üzerinde yapılabilecek bir yanlışlık ise lahn-i celîye neden olacaktır. Zira med (tabîî med)de oluşabilecek bir hata, med harflerinden herhangi birinin ihlal edilmesi şeklinde olacağından bu durum, kelimenin yapısında bir değişiklik oluşturacak ve lahn-i celî (açık hata) kategorisinde yer alacaktır.

b- Kıraat ilminde son derece mahir olanların anlayabileceği hatalar: Bu tür hataları, sıradan herkesin anlaması mümkün olmadığı gibi, bir ölçüde kıraat ve tecvîd bilenler de anlayamazlar. Bunlar ancak, bu sahada oldukça mahir/uzmanlaşmış insanlar tarafından bilinebilirler. Örneğin; Ra (ر)'nin tekrîri,⁵⁸ nun (ن)'un tatnîni,⁵⁹ kalın okunması gereken yerde lam (ل)'i veya ra (ر)'yî ince okumak; medlerde ve ğunnelerde sesi titretmek (ter'îd), ihfa harfinden önceki tenvin veya nun-u sakinden bir önceki harfin harekesini esnetmek gibi.⁶⁰

Kur'ân tilavetinde lahnin ortaya çıkmasındaki en büyük neden, tecvîd kurallarına yeterince riayet edilmemesi ve okuyucunun, kelimelerin yapı taşını oluşturan harflerin mahreç ve sıfatlarını pratiğe yansıtamamasıdır. Hal böyle olunca sıfat ve mahreçleri yönünden harfler tanınmalı, hangi durumlarda bu harfler mahreçlerinden uzaklaştırılarak bir lahne/tilavet hatasına neden oldukları bilinmelidir.

Harflerin Okunuşlarında Oluşabilecek Lahn (Hatalar)

Harflerin sıfatlarında oluşabilecek hatalar, ya harfin kendine özgü mahrecinden çıkartılmaması, ya da başka bir harfin mahrecinden çıkartılarak mahreçlerin birbirine karıştırılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle harflerde oluşabilecek belli başlı yanlışlıklardan bir kısmı şu şekildedir:

⁵⁴ Kasr'dan maksat, fer'î medleri gereken ölçülerinde/mertebelerinde (tûl, tevassut) okumayıp, tabî-î med (bir elif miktarı) ölçüsünde okumaktır.

⁵⁵ Med'den kasıt ise, kasr (tabî-î med, bir elif miktarı) üzerine ilave uzatmalar demektir.

⁵⁶ Bkz., Mekkî, 24.

⁵⁷ Bkz., el-Mağnisi, s.147-148; Mekkî, 24.

⁵⁸ Tekrîr: Harfi telaffuz ederken, dilin ucuna yakın olan kısmını üst damağa kuvvetlice basıp dil sürçer gibi titremedir. Tekrîr sıfatı, ra harfine mahsus bir sıfattır. Bkz., Temel, 132.

⁵⁹ Tatnîn: Ğunneyi elif miktarı işba' etmek (çekmek)tir. Kısacası ğunnede mübalağa yapmak demektir. Bkz., Madazlı, 186.

⁶⁰ Bkz., Mekkî, 25.

"İ" Hemze (Elif): Süratli bir okuyuş esnasında hemzeyi hafzetmek, şiddetini giderip teshîl etmek, ince okunması gereken elifleri veya makabillerini kalın okumak, yahut imale-i suğra noktasına varıncaya kadar mübalağa etmek. رحيمًا gibi kelimelerde vakf yaparken, medden sonra bir hemze getirmek ve sebab-i med olmadığı halde medleri fazla çekmek.⁶¹

"ب" Ba (Be): Ba harfinin cehr sıfatını terkedip, ba-ı farisî denilen "پ-پ" gibi okumak, sükun halinde iken kalkale etmemek ya da kalkalede mübalağa edip, ba harfini harekelemek veya şeddelemek.

"ت" Ta (Te): Ta harfinin şiddet sıfatını gidermek, sükûn halinde şiddetinde mübalağa ederek harekeli imiş gibi okumak, ta harfinin hems sıfatını giderip dâl (-) harfi gibi okumak.

"ث" Sa (Se): Sa harfini sin (س), ya da sâd (ص) gibi okumak.

"ج" Cim: Cim harfini cehirsiz, yahut cîm-i farisî denilen "ج-ج" gibi, ya da şiddetini gidererek okumak.

"ح" Ha: Ha harfini ha/e (ه), veya hı (خ) harfi gibi okumak. (يا - و سيحه - بمزحجه) şeklindeki örneklerde olduğu gibi bir arada bulunan boğaz harflerini birbirine idğam ederek ha harfini beyan etmemek.

"خ" Hâ (Hı): Hâ harfini ince okumak, ha (ح) ve he (ه) ile karıştırmak, sükûn olduğu durumlarda ğayn (غ) harfi tarzında yapmak.

"د" Dal: Sükûn halinde dal harfinin cehr sıfatını giderip te (ت) gibi okumak ve kalkalesini yapmamak.

"ذ" Zal: Zal harfini ze (ز) veya zı (ظ) harfleri gibi okumak.

"ر" Ra: Özellikle şeddeli olduğu zaman Ra harfinin tekrîrini izhar etmemek, kalın okunması gereken yerde ince, ince okunması gereken yerde kalın okumak veyahut tekrîrini ihfa etme (gizleme)de mübalağa yaparak şeddeli tı (ط) gibi okumak.

"ز" Zay (Ze): Ze harfinin safir sıfatını gidererek zal (ذ) ve zı (ظ) gibi okumak.

"س" Sîn: Sîn harfini safir sıfatı olmadan se (ث) harfi gibi veyahut tefhîm yaparak sat (ص) harfi gibi okumak.

"ش" Şîn: Şîn harfindeki tefeşşi sıfatını giderip, sîn (س) harfi gibi okumak.

"ص" Sâd (Sat): Sat harfinin safir ve itbak sıfatlarını gidererek se (ث) ve sîn (س) harfi gibi okumak.

"ض" Dâd (Dat): Dat harfini mahrecinden çıkarmamak, ince okumak, zâ (ز) harfi ile bir arada (انقض ظهره) bulunduğu zaman, dat ile zı'yı ayırt etmeyip birbirine karıştırmak.

"ط" Tâ (Tı): Tı harfinin itbak ve tefhîm sıfatlarını gidererek, te (ت) gibi hemisle okumak.

"ظ" Zâ (Zı): Zı harfinin itbak ve tefhîm sıfatını izale edip, ze (ز) gibi okumak.

"ع" Ayn: Ayn harfine şiddet verip hemze gibi çıkarmak, elif harfinin makablinde (öncesinde) olduğu zaman (العالمين) tefhîm yapmak, he (ه) harfinin makablinde olduğu zaman (عهدي) izharını terketmek.

⁶¹ İnce okunması gereken elif (elif-i murakkıka), ince harfler (hurûf-u murakkıka)den sonra gelen eliflerdir. Bunları kalın okumaktan kaçınmak gerekmektedir. zira elif her ne kadar hurûf-u müstekîleden olsa da, kalın ve ince okunmaları bakımından kendilerinden önceki harflere tabidirler. Dolayısıyla, ince harflerden sonra gelen eliflerin de ince okunması gerekmektedir. Bkz., Karakılıç, s.186.

"غ" Ğayn: Ğayn harfini ince okumak, ğayn ile dat (ض) veya kâf (ق) harfleri bir arada buldukları zaman, ğayn harfini beyan etmemek ve ğayn harfinde mübalağa yapıp gargara etmek.

"ف" Fâ (Fe): Fe harfini vav (و) gibi okumak. افواجا örneğinde olduğu gibi bunlar bir arada bulduklarında bu harfleri birbirine idğam etmek (girdirmek-karıştırmak) ve fe'yi vav gibi okumaktan sakınmak için fe harfinde kalkale veya sekte yapmak.

"ق" Kaf (Kaf/Gaf): Kâf hrfini inceltip kef (ك) harfi gibi okumak.

"ك" Kâf (Kef): Kef harfinin şiddet sıfatını gidermek, tefhîm etmek, hems ve şiddet sıfatına ehemmiyet göstermeyip, Kâf-ı farisî denilen "گ-گ" gibi okumak.

"ل" Lâm: Lam harfini جعلنا، ظللنا gibi kelimelerde olduğu gibi, mabadine (kendinden sonra gelen harfe) idğam veya ihfa etmek, yahut beyanında kalkale ile mübalağa etmek, kalın harfin makablinde veya mabadinde olduğu zaman terkîk sıfatına özen göstermemek.

"م" Mîm: Sakin mim fe (ف) ve ya (ي) harfine uğradığında ihfa ya da idğam etmek veyahut izharında mübalağa yaparak harekelemek. Kalın bir harften sonra geldiği zaman bu harfi kalın okumak.

"ن" Nûn: Nun harfinin vakfedilmesi durumunda izhar etmeyip ihfa etmek. Harekeli olduğu zamanlarda ince okumayıp tefhim etmek. Sakin olup vav (و) ve ya (ي) harflerine uğradığında şiddet sıfatı vermeyip ihfa veya izhar ederek idğam etmemek ve ihfa olması gerekirken izhar, izhar olması gerekirken de ihfa yapmak.

"و" Vâv: (يعلمون) kelimesinde olduğu gibi, benzeri yerlerde de hem vav (و) harfini hem de makablini tefhîm etmek. Zira vav harfinin her halde terkîk edilmesi gerekmektedir.

"ه" Ha (He): He harfini ha harfi gibi okumak. Ha-i te'nîs (ه) durumlarında vakf halinde bunun harekelenmesi, ya da mabadine bir hemze (ه) ilave edilmesi veyahut ha (ح) şekline dönüşmesi.

"ي" Yâ (Ye): Harekeli olduğu zaman ya (ي) harfini tam telaffuz etmemek. Med (uzatma) harfi olduğu zaman da gereğini yerine getirmemek, şeddeli olduğunda çığner gibi çıkarmak, tekrarlandığı zaman da izhar ve beyandan kaçınmak.⁶²

Verilen bu bilgiler doğrultusunda harflerde oluşabilecek hatalar, şayet harfin, sıfat-ı lazîmesinden ise, meydana gelen hata, lahn-i celîyi; sıfat- arızalardan ise lahn-i hafîyi oluşturmaktadırlar. Bu durum, her ne şekilde olursa olsun netice itibariyle bir tecvîd hatası olarak karşımıza çıkacaktır. Nitekim tecvîd, harfleri ve harflerin fonetik yapısını muhafaza etmeyi gaye edinmektedir. Halbuki maharic-i hurûfta oluşabilecek herhangi bir lahn ise, tecvîdin bu yapısıyla çelişmektedir. Dolayısıyla Kur'ân tilavetinde meydana gelebilecek her türlü lahn, tecvîdin ihlal edilmesine zemin hazırlayacaktır.

⁶² Bu harfler üzerinde, millet olarak düştüğümüz hatalar hususunda bkz. İşler, a.g.m., sy.1, s.6-18 ve sy.2, s.132-143.

Lahn'in Hükmü

Tilavet hatalarının namazı bozup bozmama meselesi, "zelletü'l-kârî" çerçevesinde daha ziyade fıkıh ilminin konusu olduğu için, lahn'in hükmü meselesine bu zaviyeden bakmak yerine, kıraat (tilavet/okuyuş) noktasından bakmak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla, namazı bozup bozmaması dikkate alınmadan, sırf Kur'ân tilavetinde lahn'in hükmüne bakmak gerekmektedir.

Bu noktada lahn (tecvîd kurallarını ihlâl etmek), genel olarak yasak olmakla birlikte, lahn-i hafî bünyesinde oluşan hatalar, lahn-i celî'ye göre biraz daha esneklik göstermektedirler. Yani, hata olması bakımından, lahnin her çeşidi bir okuyuş hatasıdır. Fakat, lahn-i celî, harflerin sıfat-ı lazîmelerinde meydana gelip, manayı bozduğundan, lahn'in bu şekli bütün kıraat imamları tarafından yasaklanmıştır.⁶³ Lahn-i hafî başlığı altında oluşan hatalar ise, lafzın anlamını bozmadıkları için, bunlar da yasak olmakla birlikte, lahn-i celî kategorisinde değerlendirilmemiştir.

Harflerin sıfat-ı arızalarında olabilecek bir eksiliği ifade eden lahn-i hafî, anlam bütünlüğü açısından, kelime ya da cümlede herhangi sorun teşkil etmemekle birlikte, böyle bir durum, Kur'ân tilaveti açısından bir eksiklik meydana getirmektedir. Zira, ihlal edilmesi muhtemel kurallar, Kur'ân tilavetinin ayrılmaz bir parçası olduğundan, bu durumda oluşabilecek bir eksiklik, tilavet açısından lahn'in doğmasına neden olacaktır.

Bu noktalardan hareketle, lahnin birinci kısmında yer alan hatalardan korunmak için yeteri kadar tecvîd bilgisi öğrenmek, farz-ı ayın olarak değerlendirilmektedir.⁶⁴ Zira tecvîd teknikleri, uygulandığı oranda okuyucuyu lahn yapmaktan uzak tutacaktır. İkinci kısmın, yani lahn-i hafînin birinci şıkkı için gerekli kuralların öğrenilmesinin vacip, ikinci şıkkı için ise müstehap olduğu bildirilmektedir.⁶⁵ Bir tilavet hatası olsa da, lahn-i hafînin, özellikle ikinci kısmındaki esneklik, bu tarzda bir okuyuşun olabileceğine işaret etmektedir. Buna göre her okuyucunun, açık hata yapmayacak kadar tecvîd bilgisi öğrenip tatbik etmesi şart iken, gizli hata için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Fakat her halükarda ortada bir lahn söz konusu olacağından bundan da kaçınma yolları aranmalıdır.

Sonuç

Hem lafız, hem de mana yönünden Kur'ân-ı Kerim'in okunma şeklinin, onun niteliğine uygun olması gerekmektedir. İlahî bir kitap olan Kur'ân'ın, normal gramer kurallarından başka, kendine özgü ayrı bir okunuş biçim ve yöntemi vardır. Bu yöntemi oluşturan kurallar bütünü tecvîd ilmi adını alıp, Kur'ân'ın bu kurallar çerçevesinde okunması Kitap, Sünnet ve icma' ile sabittir.

Kur'ân-ı Kerim'in, tecvîd kurallarına göre okunması esprisinin arkasında yatan gerçek, elbette ki onu, Hz. Peygamber'in okuduğu şekilde okuyarak, Kur'ân'ın özüne uygun bir okuyuş tarzını sergilemek ve gelecek nesillere de bu şekilde ulaştırmaktır.

⁶³ Mağnisi, s.147-148.

⁶⁴ Mağnisi, s.147-148.

⁶⁵ Mağnisi, s.148; Terceme-i Dürri Yetim, s.22; Abdurrahman Çetin, **Kur'ân Okuma Esasları**, İstanbul 1997, s.50.

Kur'ân'ın talimi dikkate alınırca, onun lafızlarını sadece yazıyla kayıt altına alarak öğrenmenin yeterli bir öğrenme yöntemi olmadığı görülecektir. Halbuki Kur'ân'ın öğrenilmesinde en önemli yöntem, tamamen telaffuza dayalı arz ve sema usûlüdür. Nitekim, nazil olduğu günden bu güne kadar Kur'ân talimi, bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu durum, aynı zamanda onun tilavetinde, tecvîd tekniklerine dayalı bir okunuş tarzının mevcudiyetini de ortaya koymaktadır. Hal böyle olunca, Kur'ân'ın, özüne uygun bir okunuş tarzı, tecvîd kuralları çerçevesinde oluşurken, bunların ihlal edilmesiyle meydana gelen yanlışlık da lahnin doğmasına neden olacaktır.

Kur'ân tilavetinde bu iki konunun bir arada zikredilmesini gerektiren en önemli husus, bunların birbirine zıt noktalarda yer almasıdır. Nitekim, tecvîdin olduğu yerde lahn, lahn'in olduğu yerde de tecvîd yoktur.

Tecvîd kurallarının ihlal edildiği durumlarda, çeşitli okuyuş hataları meydana gelmektedir. Kıraat literatüründe lahn adını alan bu okuyuş hataları, kendi içerisinde değişik kategorilere ayrılmaktadır. Harflerin lazimî sıfatlarında yapılabilecek hatalar, lahn-i celf'i doğururken, arızî sıfatlarda yapılan hatalar ise, lahn-i hafî'nin doğmasına neden olmaktadır. Bunlardan her biri de sakınılması gereken hatalar olmakla birlikte, ikinci grupta yer alanlar, birincisine göre biraz daha esneklik gösterebilmektedirler. Zira birinci grupta yer alan hatalar, harf ve kelimenin özünü bozarken, ikinci grupta yer alanlarda harfin özünden uzaklaşma söz konusu değildir. Bu kısımda, uygulanması gereken bazı tecvîd kurallarının uygulanmaması, ya da yanlış uygulanması söz konusudur.

Lahnin her türlüşünde mutlaka bir anlam değişikliğinin aranması şart değildir. Zira tecvîd'in bir takım kurallarını ihlal etmek, kelime ve cümlenin anlamını bozmamakla birlikte, tilavet açısından bir lahn olarak kabul edilmektedir. Lafız mana ilişkisinden yola çıkılarak konuya yaklaşılmaması durumunda, özellikle lahn-i hafînin herhangi bir anlam değişikliğine yol açmadığı görülecektir. Mananın değişmemesiyle birlikte, bir takım tecvîd kurallarına uyulmamasının lahni (okuyuş hatasını) meydana getirmiş olması, Kur'ân'ın tamamen kendine özgü bir okunuş biçiminin olduğunu ortaya koymaktadır.

Netice itibarıyla, Kur'ân tilavetinde okuyucunun, lahn-i celfî (açık hata) tarzında bir okuyuş sergilemesi kesinlikle yasaktır. Özellikle, Kur'ân-ı öğretme veya hakkı ile öğrenme sorumluluğu taşıyan, ya da meslekleri gereği bu alanda hizmet vermek zorunda olanların, tüm tecvîd tekniklerine riayet etmesi esastır. Fakat, bu işin eğitimini ehil bir üstadından almamış, özellikle Arap olmayan ve birbirinden farklı bir takım okuyuş seviyelerine sahip olan insanların, lahn-i hafî demek olan, harflerin sonradan kazandıkları sıfatları tam anlamıyla tatbik edemedikleri bilinen bir gerçektir. Hal böyle olunca bu insanların, ya hiç Kur'ân okumaması, ya da lahn de olsa lahn-i hafî kategorisinde okumaları gerekecektir. Dolayısıyla her ne kadar, tüm tecvîd kurallarını tatbik etmemek lahn olsa da, böyle bir kategoride yer alan insanların, bu tarzda Kur'ân okuyabilmeleri mümkündür. Bu anlamda her Müslümanın rahat bir şekilde ve çekinmeden Kur'ân okuyabilmesinin önünde bir engel yoktur. Fakat böyle olmakla birlikte, lahn-i hafî de bir tilavet hatası olduğundan, Kur'ân okuyucularının elden geldiği ölçüde bunlardan da kaçınması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Albayrak, Halis, "**Kıraat Sorunu**", Dinî Araştırmalar, sy.11, IV, Ankara 2001,s.19-33.
- Âl-i Uşfûr, el-Mirza Muhsin, **et-Tibyân fi Tecvîdi'l-Kur'ân**, yy., tsz.
- Altıkulaç, Tayyar, **Tecvîdü'l-Kur'ân**, Ankara 1981.
- Asım Efendi, **Kâmûs Tercemesi**, (I-IV), İstanbul 1886.
- Atik, M.Kemal, "**Ayet ve Sûrelerin Tevkifiliği Meselesi**", EÜİFD, sy.6, Kayseri 1989, s.201-218.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Camiu's-Sahîh**, (I-VIII), İstanbul 1992.
- Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, **en-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Aşr**, (I-II), Beyrût, tsz.
- ; **et-Temhîd fi İlmî't-Tecvîd**, (thk:Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1985.
- Çetin, Abdurrahman, **Kur'ân Okuma Esasları**, İstanbul 1997.
- ; "**Kur'ân Kıraatına Yönelik Oryantalist Yaklaşımlar**", Marife, yıl 2, sy.3, Konya 2003, s.65-106.
- el-Ensârî, Şeyhu'l-İslam Zekeriyya, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyyeti fi İlmî't-Tecvîd**, Dimaşk 1992.
- Eskicizâde Seyyid Ali b. Hüseyin, **Terceme-i Dürr-i Yetîm**, yy., tsz.
- Hamidullah, Muhammed, **Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, İstanbul 1993.
- Heysemî, Nüreddîn Ali b. Ebibekr, **Mecmau'z-Zevâid**, (I-X), Beyrût 1988.
- Hüseyinî, Muhammed Esad, **Virdü'l-Müfid fi Şerhi't-Tecvîd (Karabaş Tecvîdi'nin Şerhi)**, Sadeleştiren Abdulkadir Dedeoğlu, yy., 1991.
- İsfahanî, Ragıb, **Müfredât**, Beyrût 1992.
- İbn Cezerî, Şihabuddîn Ebibekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr**, Beyrut 1997.
- ; **el-Havaşî el-Müfehime fi Şerhi'l-Mukaddime**, (el yazması), yy., tsz.,
- İbn Hişam, Muhammed Abdulmelik, **Sîretü'n-Nebî**, (thk: Muhammed b. Muhyiddîn Abdulhamid), Dâru'l-Fikr, 1981.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, **Lisanu'l-Arab**, (I-XV), Beyrût 1994.
- İbn Mücahid, Ebubekir, **Kitabu's-Seb'ati fi'l-Kıraât**, Kahire, tsz.,
- Karakılıç, Celaleddin, **Tecvid İlmî**, Ankara, tsz.
- el-Karî, Ali b. Sultan Muhammed, **Şerhu Cezerî**, yy., tsz.
- Katip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife, **Keşfu'z-Zunûn**, Beyrût, tsz.
- Madazlı, Ahmet, **Tecvîd İlmî ve Kur'ân Kıraatı İle İlgili Meseleler**, Ankara 1985.
- Mağnisî, Ahmed b. Muhammed, **Terceme-i Cezerî**, yy., tsz. (Bu eser, Muhammed b. Ali el-Birgivi'nin "**Dürrü Yetim**" adlı eseri içerisinde yer almaktadır.)
- Mekkî, Muhammed, **Nihayetü Kavli'l-Müfid fi İlmî't-Tecvîd**, Kahire 1308.
- Müslim b. Haccâc, Ebu'l-Huseyn el- Kuşeyrî, **Sahîhu Müslim**, (I-III), İstanbul 1992.
- Saçaklızâde, Muhammed Mer'âşi, **Cuhdü'l-Mukill**, Konya 1288.
- Sağman, Ali Rıza, **İlaveli-Yeni Sağman Tecvidi**, İstanbul 1958,
- Sarı, M. Ali, **Kur'ân-ı Kerimi Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları**, yy., tsz.
- Sarı, Mevlüt, **Arapça-Türkçe Lügat**, İstanbul, tsz., s.1360.
- Suyûtî, Celaleddîn Abdurrahman, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, (I-II), Beyrût 1993.
- ; **Camiu's-Sağîr**, (I-II), Beyrût, tsz.
- Taşkörüzüde, Ahmed b. Mustafa, **Mukaddime Şerhi** (Cezerî'nin Mukaddimesi'nin Kenarında), yy., tsz.
- Tebriзі, Veliyyüddîn Muhammed b. Abdillâh, **Tecvîd-i Edaiyye**, yy., tsz. (Bu eser, Muhammed b. Ali el-Birgivi'nin "**Dürrü Yetim**" adlı eseri içerisinde yer almaktadır.)

- Temel, Nihat, **Kıraat ve Tecvid İstılahları**, İstanbul 1997.
Tetik, Necati, **Bşlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Talimi**, İstanbul 1990.
-----; **Cezeri İlaveli Karabaş Tecvidi**, İstanbul 1993.
Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, I-VIII, İstanbul 1993.
Zeccâc, Ebu'şhak İbrahim b. es-Serî, **Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu**, (I-V), Beyrût 1988.
Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer, (I- IV), **el-Keşşâf**, yy., 1977.